

hrvatska mladež u europskom kontekstu

maria oliveira-roca

institut za društvena
istraživanja sveučilišta
u zagrebu,
zagreb, hrvatska

U Hrvatskoj je sve manji broj sklopljenih brakova među mladima. Uzrok je tome, kao i u zapadnoeuropskim zemljama, manji broj osoba u predbračnom kontingentu. Međutim, jači su socioekonomski uzroci, posebice velika ekonomska ovisnost mladih. Očekivano povećanje fertiliteta u poslijeratnom kompenzacijskom razdoblju u Hrvatskoj bit će najvjerojatnije jače izvan kohorti mladih, ako se nastave trendovi njihova dužeg obrazovanja i nezaposlenosti, i u vezi s time odgadanja braka. Rat i ostali negativni socioekonomski čimbenici odraženi sveopćim osiromašenjem društva gotovo su sasvim poništili pozitivne učinke i posljedice demografskih promjena, te učinke dužeg obrazovanja na ponudu i potražnju mlade radne snage. Mada je broj nezaposlenih mladih ljudi još uvijek vrlo velik, njihov se udio smanjuje zbog masovnih otpuštanja radi stečaja i zatvaranja poduzeća ili potpunog uništenja gospodarskih dobara zbog rata. Time je rješenje problema nezaposlenosti mladih nakon mnogo vremena prestalo biti glavnim neposrednim ciljem politike zapošljavanja. Može se zaključiti da su u Hrvatskoj perspektive poboljšanja društvenog položaja mladih znatno nepovoljnije nego u Zapadnoj Europi.

primljeno prosinca 1992.

uvod

→ Najvažnije obilježje demografskog pomaka u Europi jest proces starenja stanovništva. U svim europskim zemljama, s izuzetkom Albanije i Turske, stanovništvo je već staro ili je u dubokoj starosti¹⁾. S druge strane, mlado stanovništvo apsolutno se i relativno smanjuje. Posebno zabrinjava što je radni kontingent također počeo stariti, a s njime i radna snaga²⁾.

Takve demografske promjene mogu bitno utjecati na društvene odnose i na tokove ekonomskih transfera među generacijama. Europski sistemi obrazovanja i socijalnog osiguranja zasnovani su na principima međugeneracijske solidarnosti (Lesthaeghe, 1988), te starenje stanovništva ima za posljedicu, između ostalog, porast koeficijenta dobne ovisnosti starih³⁾, a s time i povećanje opterećenosti radne snage izdvajanjima za mirovinske fondove te zdravstvenu i socijalnu zaštitu onih koji su izišli iz privredno aktivnog kontingenta. U mnogim slučajevima, posebice kad je riječ o manje razvijenim i/ili zemljama s problemima prevelikih javnih troškova,

1) Stanovništvo se smatra starim kad je udio osoba u dobi od 60 i više godina preko 12%. U Hrvatskoj je još 1986. taj udio bio 16,2%.

2) Odnos broja osoba u dobi od 20 do 39 godina na 100 osoba u dobi od 40 do 59 godina približava se ili je manji od 100 u većini europskih zemalja, što je slučaj i s Hrvatskom.

3) Odnos broja osoba starih 65 godina i više i osoba u radnosposobnoj dobi, to jest u dobi od 15 do 64 godina

ova su izdvajanja na štetu izdvajanja za obrazovanje i stručno usavršavanje. To najviše pogađa mladi dio stanovništva, posebice omladinu.

U europskim zemljama, kao i u Hrvatskoj, najveći problemi mladih jesu zapošljavanje i nezaposlenost, zatim problemi stanovanja, školovanja i stručnog usavršavanja. Svi ti problemi posredno utječu na biološko-reprodukcijske trendove, te na socijalnu i prostornu mobilnost mladih kao najfertilnije, prostorno najmobilnije, ekonomski najproduktivnije i sve obrazovanije skupine stanovništva. Ta skupina ujedno najlakše prihvaća i može pokrenuti promjene u društvu.

U ovom se radu daje pregled recentnijih istraživanja spomenutih sociodemografskih problema mladeži zapadne Europe⁴⁾, kao i prethodnih demografskih istraživanja mladeži u Hrvatskoj, te se predlaže metodološki okvir za daljnja proučavanja⁵⁾.

problemi socijalizacije europske mladeži i njihov utjecaj na reprodukciju stanovništva

sklapanje prvog braka

Prema studiji Ujedinjenih Naroda *Patterns of First Marriage...* (1990), prosječna dob sklapanja prvog braka u zapadnoj Europi pedesetih i šezdesetih godina bila je niža nego početkom stoljeća. Sedamdesetih je godina stagnirala, a početkom osamdesetih postajala je sve višom. Sredinom osamdesetih, prosječna je dob sklapanja prvog braka bila između 22 i 25 godina, to jest u starijem dijelu omladinskog kontingenta.

Ključna demografska determinanta opisanog trenda jest spomenuto starenje stanovništva. Međutim, socioekonomski faktori znatno su jači u tumačenju trenda povećavanja prosječne dobi ulaska u prvi brak. Tridesetih i četrdesetih godina ovog stoljeća urbanizacija i znatno povećanje broja radnih mjesta u industriji omogućili su proširenje "tržišta brakova", odnosno olakšali njihovo ranije sklapanje. Uz to, veće mogućnosti zaposlenja žena i viši dohoci omogućili su parovima postizanje brže ekonomske nezavisnosti, što je također pridonosilo odluci o ranijem ulasku u brak. Nadalje, širenje korištenja i poboljšanje metoda kontrole rađanja omogućili su sve češće sklapanje i onih brakova kojima nije bio cilj neposredno rađanje djece (*Patterns of First Marriage...*, 1990).

Nakon drugoga svjetskog rata, sve do kasnih šezdesetih ili ranih sedamdesetih godina, u znatnoj su mjeri djelovali svi navedeni faktori, potpomognuti relativno brzim ekonomskim oporavkom i općim prosperitetom, te atmosferom optimizma koja je u tom razdoblju obuzela društvo.

Povišenje prosječne dobi pri sklapanju braka koje, kako je već rečeno, nastupa sedamdesetih godina tumači se najviše promjenama u stavovima, normama i vrijednostima mladeži u pogledu braka i biološke reprodukcije. Osobito se ističe trend k većoj pravnoj i ekonomskoj jednakosti žene i muškarca: budući da su se povećale mogućnosti zaposlenja u raznim privrednim granama s višim dohocima, ženi je rad izvan kuće postao alternativom braku. Produženje školovanja za oba spola također je uvelike povišilo prosječnu dob sklapanja braka (Hoem, 1986; *Patterns of First Marriage...*, 1990).

- 4) Analiza raznih studija ograničena je na područje Europske ekonomske zajednice, a to je i dio Europe s kojim se Hrvatska želi integrirati.
- 5) Kao i u studiji Ujedinjenih naroda o djeci i mladeži *Selected Demographic Characteristics...* (1986), ovdje se mladež smatra stanovništvom u dobi od 15 do 24 godina. - U prethodnom radu o demografskim aspektima proučavanja mladeži, omladinska kohorta bila je određena dobnim skupinama od 15 do 29 godina, što se tumačilo činjenicom da se znatan dio populacije u dobi od 25 do 29 godina još školuje ili je nezaposlen (Oliveira-Roca, 1988). Budući da se bitno mijenjaju socijalni i ekonomski uvjeti školovanja u visokoobrazovnim ustanovama, posebice na fakultetima, danas se studentska populacija sve više sužuje na kohortu od 20 do 24 godine. Mladi više ne prevladavaju u nezaposlenom stanovništvu zbog masovnih otpuštanja kao posljedici višegodišnje duboke gospodarske krize, koja je ratom postala još zaoštrenijom.

Sedamdesetih godina takav trend u sklapanju brakova nije uvijek značio i to da mladi ostaju sve duže živjeti kod svojih roditelja (Chenais, 1988; Leridon i Ville-neuve-Gokalp, 1988). Naime, u drugoj polovini sedamdesetih godina pojavilo se izvanbračno zajedničko stanovanje (engl. unmarried cohabitation)⁶⁾ kao novi oblik domaćinstva, a i druge, već postojeće kategorije domaćinstava postajale su sve češće i kod mladih, kao npr. samačka i nepotpuna obiteljska domaćinstva (tj. jedan roditelj s djetetom/djecom) (Kiernan, 1986; Keilman, 1988).

Izvanbračno zajedničko stanovanje prvo se pojavilo u sjeverozapadnim europskim zemljama, a kasnije i u mnogim drugim, ekonomski razvijenijim zemljama kontinenta, premda je među njima varirala učestalost takvih domaćinstava: najviše ih je bilo u sjevernoj Europi, posebice u Danskoj, a najmanje u Francuskoj, Nizozemskoj i Velikoj Britaniji. Takva domaćinstva nastajala su ponajprije među neoženjenom/neudatom mladeži (često u onih ispod 20 godina, ali ipak najviše u kohorti od 20 do 24 godine), a kasnije su se proširila i na starije dobne skupine, osobito među osobama koje su već bile u braku.

Još nije utvrđeno je li izvanbračno zajedničko stanovanje među mladima prva etapa zajedničkog života prije braka, ili je jedna od alternativa braku. Prema nekim istraživanjima u Francuskoj (Roussel, 1990; Leridon i Villeneuve-Gokalp, 1988) u prvoj polovini osamdesetih godina rast broja takvih domaćinstava među mladima od 21 do 24 godine gotovo je potpuno nadoknadio pad broja sklopljenih brakova. Često su želja za djecom ili rođenje djeteta razlozi koji bitno povećavaju vjerojatnost kasnijeg stupanja u brak među mladima u izvanbračnoj stambenoj zajednici, mada to nije i isključivi preduvjet rađanja djece (Leridon i Villeneuve-Gokalp, 1988). Zapravo, najnovija istraživanja u nekoliko europskih zemalja ukazuju na to da izvanbračno zajedničko stanovanje sve više konačno zamjenjuje brak, a sve je manje samo predbračna etapa zajedničkog života (Roussel, 1990). Dokaz tome jest sve veći broj izvanbračne djece rođene u takvim zajednicama. Povećanje broja izvanbračne djece vjerojatno je povezano i sa činjenicom da su u većini zapadnoeuropskih zemalja izjednačena prava bračne i izvanbračne djece i njihov socijalni status.

Malo se zna o socioekonomskom podrijetlu mladih u izvanbračnom zajedničkom stanovanju. Jedno istraživanje u Švedskoj ukazalo je na to da je manja učestalost takvih zajednica među studentima i pripadnicima viših društvenih slojeva (Hoem, 1987).

Drugi oblik domaćinstva mladih koji je u porastu u europskim zemljama jest domaćinstvo sastavljeno od jednog roditelja (u većini slučajeva to je žena) s djetetom/djecom. Mada je veći dio takvih domaćinstava proizašao iz razvoda braka, sve je više i mladih samohranih majki koje se nikada nisu udavale.

Očito je, dakle, da se u zapadnoeuropskim zemljama više ne može ignorirati važnost izvanbračnog fertiliteta mladih kao učestale komponente prirodnog kretanja stanovništva.

Do početka osamdesetih godina bila su u zapadnoj Europi u porastu mlada samačka domaćinstva. Udio mladih u dobi od 18 do 24 godine u takvim domaćinstvima bio je od 1% u Italiji i 2% u Velikoj Britaniji do 8% u Francuskoj i 12% u Nizozemskoj. Mnogi faktori utječu na razlike među zemljama u broju samačkih domaćinstava, a najviše se spominju slijedeći: razlike u intenzitetu odgode braka među mladima, razlike u stavovima društva prema samačkom životu, u životnom standardu, u mogućnostima zaposlenja i viših zarada, te razlike u mogućnostima

6) Ovaj termin nije uvijek ispravno korišten, niti ima uvijek isto značenje. Međutim, često se upotrebljava u demografskoj literaturi za označavanje zakonski nepriznatog zajedničkog života. Zapravo obuhvaća one oblike zajedničkog života na kraće vrijeme koji su postali vrlo učestali među mladima, bez obzira ulaze li kasnije u brak ili ne ulaze. Ponekad je riječ je i o dogovoru o zajedničkom životu na duže vrijeme među osobama koje nikada nisu bile u braku ili koje su bile u braku, ali ne mogu ili ne žele sklopiti novi brak.

nastavka obrazovanja u mjestu gdje stanuju roditelji. Naravno, podjednako važan faktor za osnivanje samačkih domaćinstava i njihov broj jest i raspoloživost jeftinog stanovanja (Keilman, 1988; Kierman, 1988).

Jasno je da ovaj oblik domaćinstva negativno utječe na fertilitet mladih, jer ne samo odgađa nego i sve više potpuno zamjenjuje brak kao način života.

Osamdesetih godina smanjila se učestalost napuštanja roditeljskog domaćinstva koje nije bilo povezano sa sklapanjem braka. Istraživanja u nekoliko zemalja utvrdila su da se povećava prosječna dob odlaska mladih iz roditeljskog doma (Leridon i Villeneuve-Gokalp, 1988; Keilman, 1988). Smatra se da su tom obratu najviše pridonijeli pogoršani ekonomski uvjeti osamdesetih godina, a osobito znatno povećanje stope nezaposlenosti mladih, sniženje nadnica, smanjenje davanja za socijalnu zaštitu mladih, te, s druge strane, sve veći broj ekonomski uzdržanih studenata.

situacija u hrvatskoj

U Hrvatskoj je prosječna dob sklapanja brakova sve viša, a u vezi s time jest i sve manji broj sklapljenih brakova među mladima. Uzrok tome se, kao i u zapadnoeuropskim zemljama, može naći u starenju stanovništva, to jest u smanjenju broja ljudi u predbračnom kontingentu (Oliveira-Roca, 1988; Wertheimer-Baletić i Gelo, 1990). Međutim, čini se da su još jači socio-ekonomski uzroci, posebice velika ekonomska ovisnost mladih. S jedne strane, sve je veći broj mladih koji se školuje, a, s druge strane, sve je veći broj mladih među nezaposlenima, te onima s nestalnim zaposlenjem i malim zaradama. Uz to, stambena kriza koja u Hrvatskoj nije smanjena od drugoga svjetskog rata uvelike odgađa odlazak iz roditeljskog doma, čak i nakon sklopljenog braka među mladima. Zbog svega toga pojava alternativnih tipova domaćinstava znatno je slabija nego u zapadnoeuropskim zemljama. Značajnija je samo među studentskom mladeži koja živi izvan mjesta stanovanja roditelja⁷⁾. Jasno je da to uvelike održava nisku stopu fertiliteta mladih.

Ratna zbivanja u Hrvatskoj također će djelovati na budući fertilitet, a time i na reprodukciju stanovništva. Prema europskom iskustvu od pred više od četrdeset godina, pretpostavljalo se da će se u vrijeme rata smanjiti fertilitet, a nakon rata povećati fertilitet i natalitet ukupnog stanovništva Hrvatske. Međutim, trajnost tog poslijeratnog kompenzacijskog razdoblja ovisit će umnogome o intenzitetu ekonomskog oporavka, uključujući stranu pomoć (kao što je Marshallov plan pomogao Europi neposredno nakon drugoga svjetskog rata). Međutim, povećanje fertiliteta najvjerojatnije će biti jače izvan omladinskih kohorti ako se nastave trendovi dužeg obrazovanja i nezaposlenosti mladih.

demografsko-socijalni problemi društvenog položaja i mobilnosti mladih europske

trendovi u ponudi i potražnji mlade radne snage

Šezdesetih i sedamdesetih godina povećao se udio omladinskog kontingenta u radnosposobnoj dobi (tj. u dobi od 15 do 64 godine), premda različito među zapadnoeuropskim zemljama. To povećanje bila je posljedica baby-booma nakon drugoga svjetskog rata. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih udio se mladih u stanovništvu u radnosposobnoj dobi počeo smanjivati, a isti trend nastavlja se i devedesetih godina zbog zadržavanja niskih stopa fertiliteta. Međutim, baš sedamdesetih godina s porastom udjela mladih u stanovništvu u radnosposobnoj dobi počeo je opadati udio mladih u ukupnoj radnoj snazi, uz smanjenje stope ekonomske aktivnosti omladine⁸⁾. Smanjenju pritiska mladih na tržište rada pri-

7) Nije bilo istraživanja o takvim domaćinstvima, a podaci iz postojećih popisa domaćinstava zahtijevali bi posebnu obradu.

8) Stopa ekonomske aktivnosti jest odnos broja ekonomski aktivnih stanovnika (to jest, zaposlenih i nezaposlenih) i broja stanovnika u radnosposobnoj dobi (od 15 do 64 godina).

donijelo je znatno povećanje stope skolariteta mladih, najprije u srednjem, a kasnije i u visokom obrazovanju. Istovremeno, među mladima znatno se povećala stopa nezaposlenosti⁹⁾.

Po svemu sudeći, glavni uzroci velikog povećanja nezaposlenosti mladih uglavnom treba tražiti izvan demografskih faktora. Na to su ukazala mnoga istraživanja u Zapadnoj Europi (Riboud, 1988; Tessaring, 1988; Lindley, 1988).

nezaposlenost mladih: neki uzroci i posljedice

Prema jednoj studiji ILO-a, "... manji dio nezaposlenosti u Zapadnoj Europi izraz je trenutnih sukoba, drugi dio već je i/ili ciklički ustaljen, dok je znatna većina nezaposlenih žrtva radikalnih promjena (posebice tehnoloških i socijalnih)¹⁰⁾ u gospodarskom ustroju industrijaliziranih društava koja, premda su već dostigla visoku razinu proizvodnosti, moraju je povećavati zbog sve jačih izazova koje nameće strana kompetitivnost" (From Pyramid to..., 1989:164).

Uz povećanje stope nezaposlenosti mladih, stalno povećava se i broj onih koji traže zaposlenje više od godinu dana, to jest broj dugoročno nezaposlenih (engl. long-term unemployed)¹¹⁾. Ta vrsta nezaposlenosti najviše pogađa mlade žene, tinejdžere i mlade s nižim kvalifikacijama.

Dokazano je da je nezaposlenost najvažniji faktor marginalizacije mladih u Europi¹²⁾. Marginalizacija je još izraženija kad mladi potječu iz siromašnih obitelji, ako su žene ili invalidi. Takve marginalizirane grupe mladih suočene su s mnogim socijalnim problemima kao što su, na primjer, prolongirana izolacija od tržišta rada i nemogućnost kontakta s mrežama za zapošljavanje, gubitak ili nedostatak raznih sposobnosti i znanja, slabe ili nepostojeće socijalne veze, gubitak motivacije i samopouzdanja, povećanje tenzija u obitelji, siromaštvo, itd. (Pickup, 1990).

Jedan od vidova socijalne marginalizacije mladih jest i smanjena mogućnost prostorne mobilnosti i ograničenost traženja posla na lokalnom tržištu rada. Niski im prihodi, naime, ne omogućuju promjenu mjesta stanovanja ili zapošljavanje u mjestima izvan domašaja lokalne mreže javnog prijevoza (Pickup, 1990: 53).

U posebno teškom položaju jest ruralna omladina kojoj su mogućnosti zaposlenja, a time i mogućnosti veće socijalne i prostorne mobilnosti, znatno ograničenije u odnosu na urbanu omladinu¹³⁾.

Pickup (1990:51) naglašava da dugotrajna ovisnost o socijalnoj skrbi među različitim socijalnim grupama uzrokuje formiranje manjine sa specifičnim načinom i kvalitetom života. Takve grupe u stalnom su i sve izraženijem procesu posvećivanja društvenog izopćenja. Tako se osamdesetih godina oblikovalo i proširilo tzv. dualno europsko društvo, a čini se da se taj proces nastavlja i u devedesetim.

perspektive (ne)zaposlenosti i obrazovanja mladih

U Zapadnoj Europi u bliskoj budućnosti, usprkos smanjenju stope rasta stanovništva, ne može se očekivati i automatski pad stope nezaposlenosti. Naime, pretpostavlja se da će utjecaj socijalnih i tehnoloških promjena na tržište radne snage biti sve veći, a demografskih sve manji. Mnoga istraživanja predviđaju zadržavanje

9) Na primjer, u Francuskoj između 1968. i 1982. stopa nezaposlenosti mladih muškaraca povećala se sa 3,6% na 23,4% (Riboud, 1988:368).

10) Automacija i informatička revolucija zauzimaju istaknuto mjesto među tehnološkim promjenama, a među socijalnim promjenama osobito se ističe ravnopravniji položaj i uloga žene u društvu, uključujući i znatno povećanje stope ekonomske aktivnosti.

11) U Europskoj ekonomskoj zajednici 1987. više od trećine nezaposlenih na duže vrijeme bili su mladi od 25 godina (18% u Njemačkoj; 61% u Italiji), (Pickup, 1990)

12) Pickup razlikuje sljedeće marginalne grupe: mladi kao cjelina, nezaposleni na duže vrijeme, obitelji ispod granice siromaštva, žene i starci.

13) Međutim, u dinamičnim ruralnim područjima Europe (npr. u područjima oko većih gradova u Francuskoj, i u regijama s modernim, specijaliziranim farmama u Nizozemskoj i Švicarskoj) zaposlenje i životni standard znatno se poboljšavaju, te postoji trajna potreba za sve kvalificiranijom radnom snagom i stalnim stručnim usavršavanjem (*Rural Development...*, 1990).

ili blago smanjenje današnjih visokih stopa nezaposlenosti u većini razvijenih europskih zemalja do kraja ovog stoljeća (Jouvenel, 1989; Lindley, 1988; From Pyramid to..., 1989; Riboud, 1988).

Kao posljedica informacijsko-tehnološke revolucije i znatnog proširenja uslužnog sektora, predviđa se da će najperspektivnija grana djelatnosti u pogledu zaposlenja biti "business" i odgovarajuće usluge, turizam i razne djelatnosti povezane s dokolicom, pa i zaštita zdravlja u najširem smislu (npr. "zdrava hrana")¹⁴). Najperspektivnija zanimanja bit će ova: "manageri" i nadzornici (engl supervisors), inženjeri raznih profila, znanstvenici i tehnička zanimanja sa srednjom stručnom spremom¹⁵).

Predviđa se također da će se povećati broj i vrsta fleksibilnih oblika radnih odnosa i radnih obrazaca (engl. working patterns), uključujući i različite stupnjeve povezanosti i privrženosti između poslodavaca i zaposlenih. Jedan je primjer tzv. rad izvan sjedišta poduzeća (engl. off-site working). Većina tih poslova obavljat će se u radnom odnosu na određeno vrijeme, a njihovo širenje bit će omogućeno napretkom u komunikacijskoj i informacijskoj tehnologiji. Ipak, morat će proći još neko vrijeme prije nego se počnu osjećati znatniji učinci tih promjena.

Uza sve veću ponudu zaposlenja s kraćim radnim vremenom i sve manju ponudu poslova s punim radnim vremenom znatno će porasti samozapošljavanje (engl. self-employment), povezano sa naglim povećanjem broja malih poduzeća osamdesetih godina. Na to će uvelike utjecati promjene u radnom i poreznom zakonodavstvu (Lindley, 1988:402).

Navedeni trendovi upućuju na to da će u mnogim europskim zemljama biti sve veća potražnja za mladim kvalificiranim radnicima i stručnjacima. Danas je izrazita sektorska i prostorna neuravnoteženost između potražnje i ponude kvalificirane i stručne mlade radne snage. S druge strane, potreba za nekvalificiranom ili polukvalificiranom radnom snagom praktično više nema.

Mladi sa završenim tehničkim obrazovanjem, visokim ili srednjim, mada ne posve imuni, bit će sve bolje zaštićeni protiv rizika nezaposlenosti od ostale omladine, posebice one u koje je obrazovni standard ispod minimalne razine što se zahtijeva za zaposlenja u modernoj privredi. Zbog toga će širenje, poboljšanje i modernizacija obrazovnog sistema u budućnosti igrati odlučujuću ulogu u smanjenju nezaposlenosti mladih (Lindley, 1988:409). Rast zaposlenja, posebice mladih, bit će pod velikim utjecajem trendova tehnološkog rasta i razvoja, a to će istovremeno sve više osvisiti o promjenama i prilagođavanju obrazovnog sistema, uključujući i stručno usavršavanje¹⁶).

Ukratko, ulaganje u školovanje i stručno usavršavanje mladih postaje ključnim faktorom općega socijalnog i ekonomskog napretka čitavog društva.

situacija u hrvatskoj

U usporedbi s mladima Zapadne Europe, osamdesetih godina društveni je položaj hrvatske mladeži bio znatno teži. Naime, dok se u tom razdoblju gospodarstvo Zapadne Europe oporavilo od ekonomske krize cikličnog karaktera sredinom sedamdesetih godina (osobito u vezi s naftnom krizom) i bilo potpomognuto tehnološkim promjenama, u Hrvatskoj se sve više produbila ne samo dugoročna ekonomska, već i općedruštvena, strukturalna kriza.

- 14) Povećanje zaposlenja mladih u navedenim djelatnostima i zanimanjima osjeća se i u ruralnim područjima gdje su se počele primijenjivati mjere ruralne/agrarne politike gdje je veća zaposlenost ruralne omladine (a time i njezino zadržavanje) jedan od glavnih ciljeva. Najveći oslonac takve politike ruralnog razvoja jest tzv. "malo obiteljsko poduzeće". Više o tome vidi u: *Rural Development...* (1990).
- 15) S druge strane, među zanimanjima najviše pogodnim tehnološkim i organizacijskim promjenama jesu sekretarski poslovi i kvalificirana zanimanja za ručni rad (Lindley, 1988:400).
- 16) Na primjeru projekcije radne snage Njemačke, Tessaring (1988:350) navodi da će između 1982. i 2000. samo trećina visokobrazovanih mladih koja ulazi u radnu snagu zamjeniti one koji izlaze iz radne snage. Ostale dvije trećine mogu ostati nezaposlene, zaposliti se na novim radnim mjestima koja su proizlazila iz tehnoloških promjena, ili na radnim mjestima koja su prije zauzimala osobe bez visoke stručne spreme. Te promjene rezultat su povišenja razine stručnosti ukupne radne snage u vezi s ekonomskim i tehnološkim promjenama.

Najviše je pogodena mladež. Nezaposlenost mladih poprimila je masovne razmjere, odnosno došlo je do vršike trenda koji je započeo sedamdesetih godina¹⁷⁾. Među nezaposlenima znatno se povećao kontingent mladih sa srednjom stručnom spremom za proizvodna i neproizvodna zanimanja, i postao većinski (Oliveira-Roca et al.). Zbog sve većeg osiromašenja gospodarskih djelatnosti smanjile su se ili stagniraju stope izdvajanja za obrazovanje i stručno usavršavanje mladih. Uz to, osamdesetih godina sve su jači i po zapošljavanje pogubni učinci reformiranog, tzv. usmjerenog obrazovanja.

Zbog sveopćeg osiromašenja društva mladi sve više postaju ekonomski ovisni (čak i kad su zaposleni), i to ne samo o svojim obiteljima, već i o društvu u cjelini. Time, zapravo, jača njihova socijalna marginalizacija.

Uz marginalizaciju mladih s nižim stručnim kvalifikacijama dolazi i do sve veće marginalizacije obrazovane omladine, čak i one sa završenim visokim školama. Jedan od izlaza iz procesa društvene marginalizacije postao je odlazak u inozemstvo, posebice mladih visokoobrazovanih tehničara i znanstvenika. Naime, suprotno trendovima u Zapadnoj Europi, u Hrvatskoj su male mogućnosti zaposlenja u perspektivnim, inozemno konkurentnim djelatnostima, te je i profesionalna mobilnost mladih znatno teža.

Navedeni socioekonomski čimbenici gotovo su sasvim poništili učinke i posljedice demografskih promjena, te učinke duljeg obrazovanja (po broju godina) na ponudu i potražnju mlade radne snage. Naime, sedamdesetih i osamdesetih godina omladinski se kontingent smanjio, kao i njegov udio u ukupnom stanovništvu, posebice onom u radnosposobnoj dobi. Nadalje, stopa skolariteta znatno se povećala, posebice u srednjem obrazovanju (Oliveira-Roca, 1990).

Dakle, premda su i demografski faktori bili sličnog intenziteta, u Hrvatskoj su socioekonomski faktori znatno jače utjecali na ponudu i potražnju mlade radne snage nego što je to bilo u Zapadnoj Europi.

Mogućnosti prostorne mobilnosti mladih Hrvatske osamdesetih godina bile su još ograničenije nego u Zapadnoj Europi zbog već spomenutih problema stanovanja, posebice u većim gradovima s jakom koncentracijom boljih radnih mjesta. To, međutim, nije spriječilo kontinuirani odlazak mladih iz ruralnih područja udaljenih od jačih privrednih centara, jer su "push" faktori bili jači od problema zaposlenja i stanovanja u većim gradovima. Neekonomski "push" faktori, kao što su nedostatak kvalitetnijih kulturnih sadržaja, te obrazovnih i zdravstvenih ustanova, bili su isto toliko važni kao i ekonomski faktori povezani s općom gospodarskom zaostalosti ruralnih krajeva zbog krajnje nedosljedne i loše agrarne politike. Ipak, u nekim dinamičnim poljoprivrednim krajevima povećao se broj mladih koji su nakon školovanja (uglavnom srednjeg) odlučili ostati u poljoprivrednom domaćinstvu zbog vrlo malih mogućnosti zaposlenja izvan poljoprivrede i problema stanovanja u velikim gradovima. Međutim, očito je da se nije radilo o slobodnom izboru nego o kratkoročnoj alternativni nezaposlenju (Nejašmić, 1990; Oliveira-Roca, 1990).

Duboka kriza gospodarstva, posebice industrije, zaoštrila se krajem osamdesetih a njezini učinci počeli su se snažno osjećati na samom početku devedesetih godina. Uz to, došlo je i do razarujućih posljedica rata. Zbog toga se, nakon dužeg vremena među nezaposlenima smanjuje udio mladih (mada je njihov kontingent još uvijek vrlo velik), te postaje manjinski zbog sve masovnijih otpuštanja radi stečaja i zatvaranja poduzeća, ili potpunog uništenja gospodarskih dobara (uključujući i poljoprivredna). Time poboljšanje položaja mladih za doglednu budućnost prestaje biti glavni cilj politike zapošljavanja.

17) Krajem 1988, bilo je 78,1% nezaposlenih mlade od 30 godina (Oliveira-Roca et al., 1991).

Druga socijalna posljedica rata koja ne pogađa samo mladež jest povećanje broja beskućnika zbog ratom uništenih čitavih sela i gradova. Došlo je do nagle, prisilne migracije ukupnoga, dakle i mladog stanovništva, bez presedana u poslijeratnoj Europi. Time se još povećala već postojeća prostorna neuravnoteženost između ponude i potražnje mlade radne snage. Još je, međutim, prerano procjenjivati učinak tih zbivanja na tržište rada.

Jasno je da su u Hrvatskoj perspektive poboljšanja društvenog položaja mladih, pa i cjelokupnog stanovništva, znatno nepovoljnije nego u Zapadnoj Europi.

U Zapadnoj Europi mjere politike socioekonomskog razvitka uglavnom su usmjerene na veća izdvajanja za obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu mladih, odnosno veoma su važni, a možda i najvažniji dio politike ulaganja u ljudske potencijale. Naime, smatra se da su zdravi, obrazovani i stručno kvalificirani mladi najbolji oslonac socioekonomskom napretku, te da ulagati u ljude, posebice u mlade, zapravo znači ulagati u ravnomjerniji i efikasniji razvitak. Ukratko, smatra se da je ulaganje u formiranje ljudskog kapitala jednako važno, ako ne i važnije, od ulaganja u materijalna dobra.

U Hrvatskoj je primjena takvih mjera danas i u bliskoj budućnosti znatno otežana zbog učinaka i posljedica rata. Ljudski resursi, uključujući omladinski kontigent, već su bitno smanjeni kvantitativno i kvalitativno, posebice u pogledu zdravstvenog stanja (fizičkog i psihičkog) i socioekonomskog statusa. Za saniranje tih posljedica sama Hrvatska trebala bi ulagati što više u svoje ljudske resurse, dok bi znatan dio rekonstrukcije i proširenja gospodarskih uređaja i infrastrukture, kao i kulturnih dobara, trebalo prepustiti stranom kapitalu - uključujući i pomoć po ugledu na "Marshallov plan" nakon drugoga svjetskog rata.

Treba, na kraju, ipak naglasiti da bilo koje mjere politike socijalnoga i ekonomskoga napretka neće biti uspješne ako se istovremeno ne nastoji sve više saznati o društvenoj i demografskoj strukturi mladih, kao jedne od glavnih oslonaca razvitka.

literatura

- Chenais, J.: Population Trends in the European Community, 1960-1986, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 281-296.
- Hoem, J. M.: The Impact of Education in Modern Family-Union Initiation, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 2/1986, br. 2, str. 113-134.
- Jouvenel, H. de: Europe's Ageing Population: Trends and Challenges to 2025, *Futuribles*, 129-130, Paris, 1989, str. 53-113.
- Keilman, N.: Recent Trends in Family and Household Composition in Europe, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 297-326.
- Kiernan, K.: Leaving Home: Living Arrangements of Young People in Six West-European countries, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 2/1986, br. 2, str. 177-184.
- Leridon, H i C. Villeneuve-Gokalp: Les Nouveaux Couples: Nombre, Caracteristiques et Attitudes, *Population*, Paris, 43/1988, br. 2, str. 331-374.
- Lesthaeghe, R. Preface, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 277-279.
- Lindley, R.M.: Prospects for European Labour Demand, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 383-410.
- Nejašmić, I.: Osnovne značajke depopulacije u Hrvatskoj u razdoblju 1953-1981, *Sociologija sela*, Zagreb, 28/1990, br. 107-108, str. 33-50.
- Oliveira-Roca, M.: Socio-demografska i prostorna dinamika i struktura omladine u SR Hrvatskoj, u: *Fragmenti omladine* / red. F. Radin, Zagreb: RK SSOH; Institut za društvena istraživanja Sveučilišta, 1988. - str. 21-56.
- Oliveira-Roca, M.: Struktura stanovništva u: *Demografski faktori dugoročnog razvoja SR Hrvatske*/ured. M. Oliveira-Roca, Zagreb: SIJ Znanosti Hrvatske; Republički zavod za društveno planiranje Hrvatske, 1990. - str. 143-188.
- Oliveira-Roca et al.: Socio-demografska struktura i dinamika regija Hrvatske, *Ekonomski pregled*, Zagreb, 42/1991, br. 1-2, str. 17-45.
- Patterns of First Marriage: Timing and Prevalence.* - New York: United Nations, 1990. - 327 str. (Population Division of the Department of International Economic and Social Affairs).
- Pickup, L.: *Mobility and Social Cohesion in the European Community - A Forward Look.* - Ireland: Loughlinstown House, 1989. - 135 str. (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions).
- Riboud, M.: Labour-market Response to Changes in Cohort Size: The Case of France, *European Journal of Population*, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 359-382.
- Roussel, L.: La Fécondité chez les Cohabitants non Mariés, XIIème Congrès Mondial de Sociologie, Madrid, 9-13 juillet 1990. - 13 str.

Rural Development in Europe. - Rome: FAO, 1990. (World Conference on Agrarian Reform and Rural Development: Tens Years of Follow-up: 1979-1989).

Selected Demographic and Social Characteristics of the World's Children and Youth. - New York: United Nations, 1986. (Population Division of the Department of International Economic and Social Affairs).

Tessaring, M.: Demographic Aspects of Educational Expansion and Labour-force Development in the Federal Republic of Germany, **European Journal of Population**, Louvain-la-Neuve, 3/1988, br. 3-4, str. 327-358.

Wertheimer-Baletić, A. i J.Gelo: Ukupno i prirodno kretanje stanovništva u: **Demografski faktori dugoročnog razvoja SR Hrvatske**/ured. M. Oliveira-Roca, Zagreb: SIŽ znanosti Hrvatske; Republički zavod za društveno planiranje Hrvatske, 1990. str. 1-36.

Maria Oliveira-Roca

The Croatian youth in the European context

Summary

In Croatia the number of marriages among young people has been decreasing in recent decades. The main demographic cause is the shrinkage of the pre-marriage cohort. However, socioeconomic factors, among them the ever greater economic dependency of the young, count much more for the decrease of the number of young marriages. The expected increase of the fertility rate during the post-war compensation period will probably take place out of the youth cohorts if the trends of prolonging education, high unemployment and postponing of marriages among young people persist. The positive effects of demographic trends and of the prolongation of the years of schooling upon the supply and demand for young labour force have almost been completely annulled by the war and other negative socio-economic factors that led to the overall impoverishment of the Croatian society. Although the number of unemployed youth is still very big, its share in the total number of unemployed has decreased due to massive dismissals due to bankruptcy, shut downs of firms or their destruction because of the war. As a consequence, the alleviation of the problem of youth unemployment policies and strategies. All these facts put together lead to the conclusion that, compared with the Western European youth, the probabilities of a substantial improvement of the socio-economic status of Croatia's youth are much smaller, at least in the near future. ●

La jeunesse croate dans le contexte européen

Résumé

En Croatie, le nombre de mariages conclus entre les jeunes diminue de plus en plus. Comme dans les pays d'Europe occidentale, la cause en est la diminution du nombre des gens faisant partie du groupe pré-nuptial. Cependant, les raisons socio-économiques sont plus fortes, notamment l'importante dépendance économique des jeunes. L'augmentation de la fécondité escomptée en Croatie au cours de la période de compensation d'après-guerre sera très probablement plus importante en dehors des cohortes de jeunes si la tendance à un enseignement plus long et au chômage des jeunes se poursuit, et si les mariages sont ajournés pour ces raisons. La guerre et d'autres facteurs socio-économiques négatifs, qui se reflètent dans la paupérisation générale de la société, ont presque tout à fait annulé les effets positifs et les conséquences des changements démographiques, ainsi que les effets d'un enseignement plus long sur l'offre et la demande de main-d'œuvre jeune. Bien que le nombre des jeunes sans emploi soit encore très élevé, leur pourcentage diminue en raison des licenciements massifs, des faillites et de la fermeture d'entreprises ou de la destruction totale des biens de l'économie en général à cause de la guerre. Ainsi, après une longue période, la solution du problème du chômage des jeunes a-t-elle cessé d'être l'objectif principal et direct de la politique de l'emploi. Il est possible d'en conclure que les perspectives d'amélioration de la position sociale des jeunes est bien plus défavorable en Croatie qu'en Europe occidentale. ●